

Didaktická aplikace orální historie / Educational Applications of Oral History

Zařazení orální historie do dějepisu v základním vzdělávání / Use of Oral History in History Lessons in Czech Elementary Education System (*Lucie Böhmová*)

Abstrakt

Článek popisuje možnosti a způsob zařazení orální historie do hodin dějepisu na základním školství. Příspěvek je uchopen jako metodologický návod. Jsou zde nastíněny tématické oblasti, v nichž lze orální historii nejlépe využít, ale také je představeno dělení orálně-historických pramenů na primární a sekundární. V článku jsou představeny výhody a nevýhody a způsob práce s jednotlivými typy těchto pramenů.

Klíčová slova: české školství, narátor, primární orálně-historické prameny, rozhovor, sekundární orálně-historické prameny, tazatel, výstupy, žák.

Abstract

This contribution describes possibilities and way of inclusion of oral history to the history lessons in elementary schools. The paper is in fact the methodology user book. There are proposals of thematic areas in which are possible to use oral history. Further there is presented qualification of oral historian sources for primary and secondary. In the article I introduce advantages and disadvantages and way of use with these sources.

Keywords: Czech schools, the narrator, the primary oral-historical sources, interview, secondary oral-historical sources, the interviewer, outcomes, student.

Zařazení orální historie do dějepisu v základním vzdělávání

Události listopadu 1989 ovlivnily veškeré sféry lidského života v tehdejší Československu. Bylo potřeba provést změny vzdělávacího systému, který nevyhovoval demokratickým tendencím republiky. Reforma školství se netýkala pouze obsahu výuky, ale také přeměny školské soustavy. Byla zavedena devítiletá školní docházka, vznikala víceletá gymnázia a byl obnoven pětiletý první stupeň.

I dějepisné vyučování se proměnilo. Z obsahu výuky vymizela komunistická ideologie a učitelé začínali vykládat historii z demokratického pohledu. Změna proběhla ve všech historických etapách, ale nejvíce se projevila v pojetí moderních dějin. Na počátku 90. let učitelům chyběly učebnice i metodologické příručky, které by jim napomohly v novém úkolu. Již krátce po tzv. sametové revoluci

však začaly vznikat učební texty pro učitele šířené v sešitových vydáních, jež se většinou zabývaly událostmi po druhé světové válce.³⁸ Po republice byly také pořádány přednášky vedené zejména historiky, kteří před rokem 1989 nemohli působit v tomto oboru.

Také v historické vědě se objevují po roce 1989 nové tendence. Mezi jinými se přes počáteční obtíže rozvíjí také orální historie. Po prosazení se vedle tradičních historických oborů se objevuje také možnost jejího využití v hodinách dějepisu.

Ve výuce dějepisu je možno pracovat s výsledky orálně-historických projektů, ale také lze aplikovat pracovní postupy orální historie ve školním prostředí. Obojí může učitel zařadit do běžné výuky i využít v rámci projektu. Témat, pro něž lze zvolit orální historii jako nejvhodnější formu vyučování, je mnoho a nejčastěji se týkají období od druhé světové války.

Pro větší přehlednost můžeme náměty do výuky rozdělit do čtyř oblastí. Zaprvé je to skupina politických událostí, kam patří významné historické mezníky Československa, tedy zejména události druhé světové války, únor 1948, srpen 1968 a sametová revoluce v roce 1989. Nelze však opominout význačné události odehrávající se po roce 1989, jako například rozpad Československa, vstup České republiky do NATO nebo do Evropské unie. Žáci se mohou od pamětníků dozvědět mnohé také o politických osobnostech, jejich životních osudech, ale mohou zkoumat také názory a vzpomínky, jaké měli lidé na komunistické představitele nebo účastníky odboje, disidenty a exulanty.

Vedle politického života lze zkoumat také každodennost. Tato tématická oblast je velice široká a pestrá. Žáci mohou zkoumat zážitky z všedního života jedinců, ze základní vojenské služby, z dob školní docházky, ale také specifika české společnosti, jako je kutilství, chatařství a chalupářství nebo melouchaření.

Třetí oblastí je kultura a sport, kdy je možné sledovat vývoj sportovních odvětví, technický pokrok, rozmach televize, ale také místní události jako byly oslavy prvního máje.

Poslední oblastí jsou regionální dějiny. Zde se žáci zabývají událostmi, které výrazně zasáhly do podoby regionu, jako je výstavba sídlišť, továren, moderních budov, stavba soch a pomníků. Žáci v této oblasti zkoumají vliv celospolečenských událostí na místní dějiny, například vzpomínání místních obyvatel na tzv. pražské jaro a následnou okupaci Československa vojsky Varšavské smlouvy nebo měnovou reformu v odrazu plzeňských událostí. V každém kraji lidé prožili tyto a další události, mnohdy specifickým způsobem, proto je vhodné zařadit do vyučování regionální pohled. Je to velmi důležité, neboť by žáci měli znát skutečnosti, které ovlivnily místo, v němž vyrůstají a žijí. Lze také zařadit události z regionálních dějin, které získaly celospolečenský význam. Takové události se v českých moderních dějinách hledají hůře, neboť většinou byla centrem dění Praha. Jednalo by se například o nalezení relikviáře svatého Maura v Bečově nad Teplou, který se po své rekonstrukci stal druhým nejvýznamnějším pokladem v České republice po korunovačních klenotech. Žáci mohou zkoumat lokální povodně, jejich popis, dopad na region a vymezení množství škod.

Témata zařazuje učitel do výuky podle vlastního uvážení, ale také podle zájmu žáků nebo podle specifického zaměření školy.

³⁸ Jednalo se například o sérii učebních textů Historie v nepokřiveném zrcadle, které byly vydávány od roku 1989, na nichž se podílelo několik autorů.

Před zařazením orálně-historického rozhovoru do výuky, ať ve formě záznamu nebo před zahájením vlastního výzkumu žáků, by měli být seznámeni s hlavními zásadami orální historie. Žák by si měl uvědomit, že pramen vzniklý v rámci orální historie je jiný než ty, s nimiž se dosud setkával či pracoval. Musí si uvědomit nezastupitelnost a význam role tazatele, kterým se také může stát. Při práci s orálně-historickými prameny se setkává se zajímavými lidmi prostřednictvím vlastního výzkumu nebo skrze záznam, což je pro žáka obohacující.

Práci žáků s orální historií lze rozdělit do dvou skupin. Vzniklé či vznikající prameny lze rozdělit na primární a sekundární podle jejich dostupnosti k žákům. Primární orálně-historické prameny jsou takové, na jejichž vzniku se podílí samotný žák. Sekundární jsou naopak výsledky orálně-historických projektů někoho jiného.

Při realizaci vlastního projektu žáků a následné tvorby výstupů se stává většinou žakovým pamětníkem rodič, prarodič nebo další příbuzný. Časté je také pozvání vybraného svědka událostí do školy, přičemž důvěrný rozhovor mezi narátorem a tazatelem mění svoji formu na besedu. Tento způsob zvaných pamětníků bývá nejčastější prací mnohých učitelů s orální historií, nelze však říci, že je nevhodnější a nejméně efektivní.

Žakovský orálně-historický výzkum musí být pečlivě připravený a naplánovaný. Stejně jako výzkum u historiků, prochází několika fázemi. První je přípravná, v níž se žáci seznamují s tématem projektu, jeho rozplánováním a výstupy, v nichž zaznamenají výsledky svého výzkumu. V tomto stádiu přípravy také osloví vhodného narátora, domluví s ním čas a místo konání rozhovoru, připraví si schéma otevřených otázek, na něž chce znát odpověď. Před vstupem do terénu se seznámí se základními aspekty orální historie i s historickým pozadím zkoumané problematiky. Vlastní realizace rozhovoru je stěžejní částí celého výzkumu. Odehrává se ve školním nebo mimoškolním prostředí. Při kontaktu s pamětníkem se žáci dozvídají jeho životní příběh, osobní pohled na jednotlivé události, ale zároveň se učí naslouchat staršímu člověku a dodržují zásady slušné komunikace. Analýza a interpretace rozhovoru je nedílnou součástí celého výzkumu. Žák musí podrobit získané vyprávění kritice, porovnat je s jemu dostupnými informacemi a vybrat důležité informace pro výsledky jeho výzkumu. Zda bude proveden přepis rozhovoru, záleží na rozhodnutí učitele, na schopnostech a dovednostech žáků a na jejich věku. V poslední fázi výzkumu žáci tvoří výstupy založené na získaných informacích. Ty mohou mít různou podobu podle zaměření a cílů orálně historické aktivity. Zpracovávají se nejčastěji do podoby letáků, plakátů, billboardů, banerů, historické nástěnky, novinových článků a dalších. Základní kostrou těchto statických výstupů jsou vzpomínky pamětníků, fotografie a ilustrační kresby. Může zde být popsána klíčová část narátorova vyprávění nebo může jít o některé myšlenky, hesla a slogany, které pamětník ve svém líčení použil. Výstupy mohou vycházet z forem, jež si žáci osvojili, například listy z deníku, zápisy v kronice, reportáže, životopisy. O průběhu orálně historického výzkumu mohou žáci vytvořit článek do školního časopisu, na školní webovou stránku nebo napsat zprávu, která se odvysílá ve školním rozhlase. Výstup však může mít také dynamický rozměr, zejména pokud byla pořízena nahrávka. Nejčastěji pak bývá vytvořen v programech MS Power Point a MS Movie Maker, kam mohou žáci zařadit i zvukové či obrazové části rozhovoru.

Na rozhovor odehrávající se v mimoškolním prostředí, tedy s příbuzným nebo známým, je třeba žáky vybavit teoretickými znalostmi realizace rozhovoru, vědomostmi o tématu, které budou zkoumat, ale také technickým vybavením (nejčastěji diktafon nebo jejich vlastní mobilní telefon), pokud je

v záměru výzkumu pořídít i nahrávku rozhovoru. Žák se na rozhovor s příbuznými musí připravit stejně jako na interview s cizí osobou, ale blízký vztah mu umožní zbavení se ostychu v komunikaci a také příbuzný-narátor se snaží pomoci žákovi ve splnění jeho úkolu. Vedle rodiny může žák realizovat rozhovor s osobami ze svého širšího okolí. Mezi takové patří učitelé, zaměstnanci školy, obyvatelé a představitelé obce, města či církve, odborníci z daného regionu a pracovníci historických institucí. Existuje několik rozdílů mezi rozhovorem s příbuzným a cizím pamětníkem. V přípravné fázi rozhovoru musí žák svého narátora oslovit, zda je ochoten s ním provést interview. V rámci rodiny se nejedná o formální žádost, na niž se musí připravit, vyhovění žádosti žák očekává. V rámci oslovení narátora ze svého širšího okolí musí vedle navázání kontaktu také domluvit místo a čas konání rozhovoru. V průběhu samotného rozhovoru se seznamuje více s osobností pamětníka, kterého nezná tak dobře jako narátora ze společné domácnosti. Ačkoliv historikové provádějí dva a více rozhovorů, na základní škole je vhodné provedení jen jednoho rozhovoru. Důvodem je časová náročnost, nedostatek vstřícnosti pamětníka a schopnosti žáků úměrné věku. Analýza rozhovoru probíhá shodně jako po interview s příbuznými.

Sekundární prameny jsou rozhovory, které vycházejí z orálně historického výzkumu a dostávají se k žákovi zprostředkovaně. Jedná se o zvukové a audiovizuální nahrávky nebo písemné záznamy. Ty jsou zařazeny do výuky zejména v případě, kdy není možné, aby se pamětník zúčastnil vyučování osobně. Mezi ně patří záznam rozhovoru natočený jako audio nebo video záznam, ale také různé formy přepisu rozhovoru, publikace založené na výpovědi pamětníků a podobně.

Výhodou využití sekundárních orálně historických pramenů ve výuce je možnost jejich opakované projekce nebo četby. Nevýhodou je, že u těchto pramenů je již přesně určena zkoumaná problematika a otázky kladené tazatelem, což znamená, že žák nemůže položit pamětníkovi dotazy, které by ho k tématu napadly. Musí tedy pracovat jen s informacemi, které jsou zmíněné a srovnávat s dalšími zdroji a prameny.

Zvukové, audiovizuální a písemné záznamy rozhovorů nabízejí celou řadu využití. Jsou součástí hodin dějepisu nebo projektové výuky. Při práci s nimi mohou vznikat podobné výstupy jako u primárních pramenů (historická nástěnka, plakáty, billboardy a podobně), ale lze je využít i následujícími způsoby. Část příběhu, nebo i celý, lze použít při tvůrčím psaní, v němž žáci dopíší zbývající část příběhu nebo jej popíší v některém ze slohových útvarů (životopis, novinový článek, deník a podobně). Pamětníkovo vyprávění mohou žáci sehrát jako dramatizaci, kdy mohou vytvořit začátek, konec nebo klíčovou část příběhu, k čemuž využívají hraní v roli. Vybrané části rozhovoru mohou také představit do tzv. živého obrazu, který využívá pantomimické prvky a fantazii žáků. Rozhovor lze ztvárnit také výtvarně. Jedná se například o comics zachycující pamětníkův život a jeho vyprávění nebo o prostorové lepeřelo, na jehož výrobě se může podílet jedinec, skupina nebo celá třída. Obsahem lepeřela mohou být ilustrační obrázky, úryvky narátora vyprávění a jeho fotografie, přičemž každá strana popisuje dílčí část příběhu, který je sestaven v chronologickém sledu. Nejčastěji bývá k rozhovorům vytvořen pracovní list, který žáci vyplňují v průběhu projekce nahrávky nebo četby záznamu. Je vhodné, aby v pracovním listu byla zachována chronologie vyprávění, což žákům umožňuje lepší orientaci v něm a snazší doplnění informací.

Shrnutí

Je nesmírně důležité, aby byla orální historie zařazovaná do výuky nejnovějších dějin co nejčastěji. Nejedná se jen o zpestření vyučování, ale žák se jejím prostřednictvím seznámí s dalším historickým

pramenem, přičemž si uvědomí, že kolem něj žijí lidé, kteří mohou svým vyprávěním obohatit i jeho život. Konfrontace se zkušeností někoho jiného pro něj také může být dobrým vzorem pro vlastní jednání. Výhodou je také možnost zapojení rodiny žáka do výuky nebo jeho seznámení s osobnostmi, s nimiž by se jinak nesetkal.

Oral History in Czech Elementary Schools / Orální historie v českém základním školství (Lucie Böhmová)

Abstrakt

Ve svém příspěvku popisuji využití orální historie v hodinách dějepisu v České republice. Zaměřuji se v něm na základní školství a konkrétní realizaci projektů. Hlavním přispěním orální historie do školství je možnost propojení rodiny a školy. V článku je představeno české základní školství, propojení orální historie s dějepisem, tématické oblasti a návrhy tří konkrétních projektů. První se zabývá každodenností a tedy životem v době tzv. normalizace. Druhý s názvem *Staň se průzkumníkem* popisuje zaznamenání historických změn prostřednictvím proměny názvů ulic. Třetí se zabývá listopadovými událostmi roku 1989 a jeho výstupem je tzv. živé muzeum. Žáci zde prezentují své znalosti a dovednosti, které získali prostřednictvím výuky. Svými výtvary pak zdobí stěny ve třídě i chodbu školy.

Klíčová slova: české školství, demokracie, každodennost, listopad 1989, normalizace, orální historie, primární orálně-historické prameny, sekundární orálně historické prameny.

Abstract

In my work I present possibilities of oral history usage in history lessons in the Czech Republic. I focus on primary schools and present tasks and realization of concrete projects. Main task is communication among the children and narrators, and cooperation among the families and the school. In my paper is introduced Czech elementary education, connection of oral history and history lessons, thematic areas and proposals of three concrete projects. First project is about daily life in normalization. The second one named "Become an explorer" describes record of historical changes through the street name changes. The third one deals November's events in the 1989 and its output is "living museum". Students present here their knowledge and skills, which they gained at the school. With their creations they decorated walls of the classes and corridors of school.

Keywords: Czech education, democracy, everyday life, November 1989, oral history, oral-historical primary sources, secondary oral-historical sources.